

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ОСОБИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ КРАЇН З АНГЛОСАКСОНСЬКОЮ СИСТЕМОЮ ПРАВА

В. І. Божик

How to cite:
Bozhyk, V. (2021). Peculiarities of ensuring the rights of the person during the pre-trial investigation of criminal offenses under the legislation of countries with anglo-saxon law. ScienceRise: Juridical Science, 3 (17), 26–31. doi: <http://doi.org/10.15587/2523-4153.2021.242293>

A review of the status of ensuring the rights of the individual during pre-trial investigations of criminal offences under foreign law has been carried out. It has been specified, that successful implementation of the model of the criminal offences optimum for Ukraine is possible on condition of detailed study of the foreign experience of functioning of this institution.

An analysis was made of legislation and its application in the area of human rights during pre-trial investigations of minor criminal offences in countries with an Anglo-Saxon legal system. Attention was drawn to the fact that they differentiate between general and minor offences under the criminal law system. For minor offences, the so-called summary procedure is used. The main criterion for allocating proceedings for consideration by a court in summary proceedings is the degree of criminal risk of offences.

It has been noted, that pre-trial investigations of minor offences in the United States follow the general procedure whereby an officer of the investigating authority makes an application for a warrant for the arrest of a person or for the search of the premises occupied by him/her, if there are grounds for doing so. The said statement is subject to verification and confirmation in the manner, on which the court may issue a warrant of arrest or search, which is in fact an indictment record of the commencement of official proceedings.

Attention is drawn to the fact that, in cases, involving minor offences, arrest is generally not carried out - the accused is usually served with a summons to appear in court. Emphasised on the positive experience of England in the sphere of ensuring the rights of the individual in the proceedings of «non-arrest crime» by establishing in the law the grounds for detention of a person by the police without the order of a judge

Keywords: *human rights, criminal offenses, criminal proceedings, pre-trial investigation, inquiries, measures to ensure criminal proceedings*

© The Author(s) 2021

This is an open access article under the Creative Commons CC BY license hydrate

1. Вступ

Модернізація української держави, її євроінтеграція тісно пов'язані з проведенням масштабних політичних і соціально-економічних реформ. Важливими складовими такого реформування має стати й оновлення правової системи держави, перезавантаження правоохоронних органів. Ефективне здійснення вказаних процесів дозволить привести вітчизняне законодавство у відповідність до міжнародних стандартів забезпечення прав особи, що є запорукою створення демократичної правової держави.

Основою такого реформування мають стати норми міжнародного права, напрацьовані національні традиції правотворення, а також прогресивні інститути правових систем інших держав, які пройшли перевірку часом і виправдані практикою застосування. Адже розвиток вітчизняної правової науки, створення ефективної правової системи залежить також і від вивчення міжнародного досвіду та використання його досягнень.

У національному законодавстві передбачений поділ протиправних діянь на злочини, кримінальні проступки та адміністративні правопорушення, що загалом відповідає закономірностям класифікації протиправних діянь. Проте потребують уточнення на нормативному рівні матеріальні та процесуальні особливості реалізації вказаних норм.

Інститут кримінальних проступків лише починає формуватися у вітчизняній правовій доктрині, тому є чимало проблем, пов'язаних з його запровадженням у практичну діяльність. Важливим для їх ефективного вирішення є врахування позитивних здобутків організації та законодавчої регламентації даного інституту, що сформувалися в зарубіжних країнах зі сталими демократични-

ми традиціями. Детальне вивчення зарубіжного досвіду функціонування інституту кримінальних проступків дозволить розробити і запровадити його оптимальну для нашої країни модель.

При цьому варто враховувати, що кримінальне процесуальне право сучасних зарубіжних країн досить різноманітне. В кожній країні є свої особливості, які обумовлені конкретними економічними, соціальними, історичним, етнічними, релігійними та іншими факторами. Значну роль відіграє також рівень юридичної культури, традиції, пов'язані зі ставленням до суду і правосуддя, закону і законності. Зважаючи, що перед державами постають ідентичні проблеми в сфері кримінальної юстиції, є необхідність у створенні подібних (на національному рівні) та єдиних (на міжнародному рівні) механізмів правового регулювання однорідних суспільних відносин, тобто в певній гармонізації та уніфікації національних законодавств та практики їх застосування.

Актуальність вивчення досвіду функціонування інституту кримінальних проступків у розвинених державах обумовлюється необхідністю ефективного запровадження цього інституту у вітчизняне правове поле.

На думку М. Гартунга, кримінальне судочинство різних країн має єдину мету, а саме: пошук злочинця та його покарання в міру провини. Однак засоби досягнення цієї мети можуть бути різними. Тому вивчення досвіду функціонування інституту кримінальних проступків в зарубіжних державах відкриває можливості для пошуку нових шляхів для ефективного виконання завдань вітчизняного кримінального провадження.

2. Літературний огляд

Науковці в періодичних виданнях висвітлюють проблеми, пов'язані з функціонуванням інституту кримінальних проступків в Україні, порівнюють окремі його аспекти на прикладі правових систем зарубіжних країн, розглядають питання забезпечення прав особи, котра вчинила кримінальний проступок.

Так, К. Арушанян розглядає досвід країн з англосаксонської системою права в контексті додержання прав особи у кримінальному провадженні, зосереджуючи увагу на стадії виконання вироку [1].

Т. Апарова свою наукову працю присвятила розгляду особливостей кримінального провадження за законодавством Великобританії, аналізу особливостей забезпеченню прав особи, котра потрапила у конфлікт із законом, визначенню правової природи судового процесу за англосаксонською системою права взагалі та механізму додержання прав учасників кримінального процесу зокрема [2].

В контексті зарубіжного досвіду функціонування інституту кримінальних проступків присвячена також окремий розділ монографії Л. Демидової. В роботі дослідженні наукові позиції та законодавчі норми щодо визначення інституту кримінальний проступок в національній кримінальній процесуальній площині, а також на прикладі інших країн розглянуто критерії відмежування кримінальних злочинів від кримінальних проступків [3].

Так, В. Дрозд, А. Пономаренко та С. Абламський аналізують стандарти забезпечення прав особи під час досудового розслідування, в тому числі і кримінальних проступків. На прикладі міжнародних стандартів та законодавства окремих країн в контексті забезпечення прав особи під час досудового розслідування висвітлюють низку проблемних питань, які потребують вирішення шляхом внесення змін до чинного кримінального процесуального законодавства України [4].

Не лише вітчизняні науковці, але і зарубіжні дослідники свої праці присвячують окремим аспектам дослідженню кримінальних проступків, особливостей забезпечення прав осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального проступку. Серед них , який розглянув особливості розгляду незначних правопорушень за спрощеною процедурою в Англії, а також визначив особливості розгляду такої категорії справ в суді [5]. Також питання функціонування інституту кримінальних проступків в своїх працях торкалися Allen, G. and Audickas, L. [6] та інші.

Однак, не зважаючи на те, що дослідженню зарубіжного досвіду функціонування інституту кримінальних проступків, присвячено ряд наукових праць, слід зауважити, що залишається ще цілий пласт недосліджених питань у вказаному напрямку, що і свідчить про актуальність дослідження.

3. Мета та завдання дослідження

Метою дослідження є визначення особливостей забезпечення прав особи під час досудового розслідування кримінальних проступків за законодавством з англосаксонською системою права.

Для досягнення зазначеної мети поставлені такі завдання:

1. Визначити критерії диференціації особливих порядків кримінального провадження в країнах з англосаксонською системою права.

2. Виокремити характерні риси, притаманні інституту кримінальних проступків у Великій Британії.
3. Охарактеризувати практику застосування законодавства у сфері забезпечення прав особи під час досудового розслідування незначних кримінальних правопорушень за законодавством США.

4. Матеріали та методи

Для виконання поставлених завдань застосовано сукупність методів і прийомів наукового пізнання, які обрано з урахуванням поставлених у роботі мети та завдань. Так, окремі методи логіки (аналізу, синтезу, індукції, дедукції) використано при дослідженні наукових положень та нормативних актів, які стосуються забезпечення прав особи під час досудового розслідування кримінальних проступків. Компаративістський метод – при вивченні стану забезпечення прав особи під час досудового розслідування кримінальних проступків за законодавством зарубіжних країн, аналізі досвіду країн з англосаксонською системою права для удосконалення вітчизняного законодавства в частині забезпечення прав особи під час досудового розслідування кримінальних проступків. Зазначені методи застосовувалися в ході дослідження в їх взаємозв'язку і взаємозалежності, що забезпечило переконливість, всебічність, повноту й об'єктивність одержаних наукових результатів.

5. Результати дослідження

Кримінальне процесуальне законодавство країн з англосаксонською системою права, до яких відносяться Англія та США, складається із загального права і права справедливості, які базуються на прецедентах. У зв'язку з цим за походженням і за структурою його називають прецедентним. Загальне право в Англії було створено Вестмінстерськими суддями, а право справедливості сформувався з рішень суду канцлера, які виправляли недоліки загального права [7, с. 129]. Основним джерелом кримінального процесуального права у США та Англії є судова практика. Рішення, винесені судом, обов'язкові для нього самого і для судів нижчої ланки по аналогічній справі. Іншим джерелом права є закон (статутне право). При цьому закон у порівнянні з судовою практикою має другорядну роль, оскільки для юристів нормативний акт не має сенсу, доки він не тлумачений судовими рішеннями. Винятком є Конституція США, яка має пряму дію [8, с. 30].

Кримінальний процес у США характеризується тим, що сторонами у ньому є федеральний прокурор (представник Міністерства юстиції) і підсудний (підзахисний). Розслідування у кримінальних провадженнях здійснюється Міністерством юстиції та іншими правоохоронними органами, які представляють виконавчу владу. Суд не бере участі у розслідуванні, його роль у кримінальному провадженні полягає лише у застосуванні права і прийнятті обґрунтованих рішень. Конгрес США розділив всі кримінальні правопорушення на три групи: тяжкі, середні (місдімінори) і легкі (незначні). До першої групи відносяться правопорушення, які передбачають покарання більше одного року позбавлення волі. До другої групи включають менш серйозні правопорушення, покарання за які не може перевищувати одного року ув'язнення. Найменш серйозні правопорушення, що відносяться до третьої групи, передбачають покарання не більше півроку позбавлення волі, однак суд часто зводить покарання до штрафу [9, с. 37].

В американському процесі наявна певна кількість судових процедур, які настільки відрізняються за своїм змістом від загальної процедури, що їх можна назвати різними видами проваджень кримінального процесу. При цьому відзначають повну відсутність теоретичної бази для поділу видів проваджень від процедур і відсутність правової регламентації даного питання. Найбільш уніфікований акт кримінального судочинства у США – Федеральні правила кримінального судочинства зазначають наявність окремих процедур, які називають провадженнями; при цьому не дотримується ніякої системи і не обумовлюються єдині критерії виокремлення таких процедур [10, с. 111–112].

Основним критерієм виокремлення проваджень для розгляду справи судом першої інстанції є ступінь кримінальної небезпеки правопорушень. Сумарне судочинство існує для розгляду, головним чином, малозначних правопорушень (minor offense), за які за загальним правилом можуть визначити покарання у виді позбавлення волі на строк не більше 6 місяців у місцевій в'язниці, а також у справах про менш небезпечні правопорушення, якщо обвинувачені по цих справах відмовилися від суду присяжних. Практично правопорушення, які переслідуються в сумарному порядку, складають переважну більшість. Відповідно до закону, а в багатьох випадках по загальному праву, справи сумарного провадження в штатах розглядаються одноосібно суддями найнижчої ланки (мирові, поліцейські, муніципальні суди). На федеральному рівні є набагато менше справ, які підпадають під юрисдикцію сумарного провадження. Тому на федеральному рівні не створено спеціальних магістратських судів, а їх нечисленні функції виконують магістрати – спеціальні судові чиновники, що складаються при федеральних окружних судах. Посада федерального мирово-

го судді (магістрату) була введена Конгресом в 1968 році. На відміну від інших суддів окружного суду мирові судді призначаються судом на термін до восьми років. Мирові судді окружних федеральних судів виносять рішення від імені федерального окружного суду, хоча і виконують функції нижчестоящих судів. Вони можуть розглянути справу по суті в порядку сумарного провадження тільки після того, як сторони процесу погодилися на це [10, с. 114].

Потрібно зазначити, що досудове розслідування таких проваджень здійснюється за загальною процедурою. При наявності достатніх підстав для притягнення особи до кримінальної відповідальності співробітник поліції або іншого органу розслідування складає заяву про видачу ордеру на арешт особи або обшук займаних ним приміщень. Заява, хоча і є офіційним документом, не є формальним актом початку кримінального провадження; під присягою її надають судді-магістрату, який повинен перевірити достатність підстави і після цього видати ордер або відмовити у видачі. Видання ордеру є процесуальним актом, формально означає порушення кримінального переслідування, а сам ордер на арешт або обшук виступає початковим (а по менш серйозних злочинах – єдиним і остаточним) актом обвинувачення та єдиним документом, що фіксує початок офіційного провадження у справі [11, с. 51].

Аналіз підстав порушення провадження в США свідчить, що сумарне провадження починається за інформацією або скаргю потерпілого чи поліцейського до суду і здійснюється за спрощеною процедурою без попереднього розгляду справи в суді [12, с. 742]. Суд отримує інформацію безпосередньо зі скарги або з матеріалів дізнання. У випадках здійснення арешту особи до внесення скарги до суду потерпілим, такий потерпілий приводився до присяги. Проте у провадженнях про малозначні злочини арешт, як правило, не здійснюється. Обвинуваченому, зазвичай, судом видається повістка про необхідність з'явитися до суду, яка, за своєю правовою природою, як і ордер на арешт, є формальним початком кримінального провадження.

Суддя, перевіrivши обґрунтованість скарги, видає повістку, а іноді видає наказ про арешт або санкціонує звільнення обвинуваченого під заставу. Призначення дати судового розгляду повинно відбуватися таким чином, щоб обвинувачений встиг підготуватися до захисту. При цьому обвинувачений не має інформації про те, яке обвинувачення, і які докази є в руках обвинувача. Процесуальний закон зобов'язує його вказати лише джерела своїх доказів в 10-денний термін до розгляду справи в суді. Тому побудувати якісний захист в такому положенні дуже важко. Якщо особа, яка з'явилась або була доставлена, одразу визнає свою вину, то за правилом *plea bargaining* суддя призначає міру покарання, не проводячи судового розгляду. При невизнанні вини суддею проводиться судовий розгляд в тому ж порядку, що і по фелонії, тобто спрощеність даного провадження полягає тільки в тому, що всі попередні стадії судового розгляду відсутні. Наявні обмеження процесуальних прав обвинуваченого пояснюються невеликою громадською небезпекою справ, які розглядаються в порядку сумарного провадження. Максимальний термін покарання, який може бути призначений при розгляді справи в порядку сумарного провадження, становить рік позбавлення волі. Проте, порушення в сумарному провадженні мають істотне значення в силу поширеності самого явища сумарного провадження. В сумарному провадженні розглядається практично 90 % всіх кримінальних проваджень у США. При цьому серед справ, розглянутих у сумарному провадженні, справи, за якими відразу ж виносяться вирок в силу визнання обвинуваченим своєї провини, складають більшість. Таким чином, спостерігається тенденція до застосування спрощеного порядку розгляду більшості кримінальних справ у США [13, с. 116].

Кримінальне процесуальне право Англії є найстарішою процесуальною системою, а наявні історичні традиції є незмінними та консервативними. При цьому в Англії ніколи не було єдиного кримінального процесуального закону, внаслідок чого провадження в кримінальних справах регламентується великою кількістю окремих законодавчих актів. Крім того, при розгляді кримінальних справ беруться до уваги наукові дослідження і підручники англійських юристів, які формально не мають обов'язкової сили.

Англійський дослідник права П. Арчер зазначає, що судова система Англії не піддається жодній науковій класифікації, а характерною особливістю англійського права є доктрина судового прецеденту. Воно підкорюється власній логіці, яка полягає у застосуванні до певної сукупності фактів правових норм, розроблених при винесенні рішень по інших справах. Водночас право не є суворо консервативним, оскільки існує аксіома, відповідно до якої факторами, які мають значення при формулюванні норми, є звичаї даного часу і по мірі їх змінення має бути переглянута у відповідних межах і сама норма. Своєю чергою, для судової влади обов'язковими є рішення королівського парламенту [14, с. 27–28].

Т. В. Апарова, досліджуючи судову систему Великобританії, зазначає, що відмінною рисою англійського кримінального процесу є відсутність однаковості кримінального судочинства. В Англії, як і в інших країнах англосаксонської правової системи, всі злочини класифікуються за двома основними групами: сумарні та переслідувані по обвинувальному акту. У загальних рисах, зазначене розходження зводиться до наступного: в першому випадку судочинство здійснюється в судах магістратів без присяжних; у другому – тільки Судом корони з присяжними. Питання про те, в

якому з судів буде розглянуто справу (а від цього залежить порядок розгляду справи в підготовчій стадії і в суді, повнота прав обвинуваченого і розмір покарання), вирішується відповідно до того, до якої категорії той чи інший законодавчий акт відносить конкретне злочин. Крім того, наявна група так званих «змішаних» злочинів, за якими закон дозволяє альтернативну підсудність (в сумарному порядку або з присяжними). Загальним для того й іншого способу розгляду справ є те, що в обох випадках особа, яка підозрюється у вчиненні злочину, передусім, потрапляє в поліцію, будучи заарештованим або викликаним, а після закінчення поліцейського розслідування, якщо будуть підстави для притягнення особи до відповідальності в якості обвинуваченого, – в магістратський суд [11, с. 98–99].

Наслідки звернення до магістратського суду можуть бути різними. Якщо злочин відноситься до категорії сумарних, магістрати, отримавши «інформацію» (заяву, що містить дані про злочин і злочинця), викликає обвинуваченого по порядку або відразу приступає до розгляду справи, якщо обвинувачений доставлений поліцією, що при сучасному навантаженні судів буває не часто. Якщо ж справа підлягає направленню до суду присяжних або відноситься до категорії справ альтернативної підсудності, то воно передається в суд корони після дотримання низки процесуальних дій [11, с. 99].

Варто вказати, що у справах про «неарештні злочини» поліція може заарештувати будь-яку особу без наказу судді за наявності таких умов:

1) невідомо прізвище або адреса підозрюваного або є сумніви в тому, що він назвав своє справжнє прізвище або адресу;

2) є сумніви вважати, що арешт необхідний для запобігання фізичного впливу на людей або власність з боку підозрюваного;

3) є підстави вважати, що арешт зможе запобігти фізичному впливу на самого підозрюваного;

4) арешт необхідний для попередження повторного вчинення злочину підозрюваним;

5) необхідно захистити дитину або іншу беззахисну особу від підозрюваного [15, с. 165].

Суди і, зокрема, палата лордів (справа Крісті проти Лічінського 1947 року), виробили певні засади, якими потрібно було керуватися в усіх випадках арештів без наказу суду. Будь-яка особа, яка заарештовує іншу, повинна повідомити цьому іншому підстави його арешту або хоча б вказати на факти, що утворюють склад його злочину. Таке повідомлення не повинно викладати зміст обвинувачення, і немає навіть необхідності в поданні заяви про обвинувачення за фактами цієї справи. Англійське загальне право завжди робило різницю між арештом і затриманням. Тільки при арешті особа могла бути примусово піддана допиту. Строки затримання особи до пояснення їй причин, за якими вона затримується, та отримання права на санкціонований арешт або заставу не були врегульовані законом. На практиці рекомендувалося, щоб це відбувалося в межах 24-х годин або, у всякому разі, «швидко наскільки це можливо» [11, с. 102].

Таким чином, аналіз досвіду і законодавства країн з англосаксонською системою права свідчить про наявність в них диференціації правопорушень на загальні й малозначні, які передбачені в системі кримінального законодавства. Для розгляду малозначних правопорушень є так зване сумарне судочинство. Основним критерієм виокремлення проваджень для розгляду справи судом у сумарному провадженні є ступінь кримінальної небезпеки правопорушень.

6. Висновки

Отже, успішне запровадження оптимальної для України моделі кримінальних проступків можливе за умови детального вивчення зарубіжного досвіду функціонування цього інституту. Для ефективного виконання завдань вітчизняного кримінального провадження важливим є урахування позитивних здобутків організації та законодавчої регламентації інституту кримінальних проступків, що сформувалися в зарубіжних країнах зі сталими демократичними традиціями.

1. Визначено, що за законодавством країн з англосаксонською системою права, існує диференціація правопорушень на загальні та малозначні, які передбачені в системі кримінального законодавства. Для розгляду малозначних правопорушень є так зване сумарне судочинство.

2. З'ясовано, що в США сумарне провадження застосовується у більшості кримінальних провадженнях, якому характерно обмеження ряду процесуальних прав обвинуваченого. Наявні обмеження процесуальних прав обвинуваченого при такому спрощеному порядку розгляду, пояснюються невеликою громадською небезпекою таких справ. Основним критерієм виокремлення проваджень для розгляду справи судом у сумарному провадженні є ступінь кримінальної небезпеки правопорушень.

3. Визначено особливості забезпечення прав особи у провадженнях про «неарештні злочини» за законодавством Англії, які полягають у встановленні в законі підстав для затримання особи поліцією без наказу судді. Вважаємо за доцільне запровадження вказаного позитивного досвіду і в національне законодавство.

Література

1. Арушанян, К. (2017). Виконання судових рішень у кримінальному провадженні: досвід Англії та США. Науковий часопис Національної академії прокуратури України, 1 (13), 32–38.
2. Апарова, Т. В. (1996). Суды и судебный процесс Великобритании, Англии, Уэльса, Шотландии. Москва: Институт международного права и экономики. Издательство «Грида, Лтд», 157.
3. Демидова, Л. М.; Аленін, Ю. П. (Ред.) (2018). Кримінальний проступок як кримінально-процесуальна новела і кримінально-правова проблема. Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 1071–1093.
4. Дрозд, В., Пономаренко, А., Абламський, С. та ін. (2019). Забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи на стадії досудового розслідування. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 498.
5. Sturge, G. (2020). Court Statistics for England and Wales. Briefing Paper No. CBP 8372, 6–17.
6. Allen, G., Audickas, L. (2018). Knife crime in England and Wales. London: House of Commons Library.
7. Давид, Р. (1988). Основные правовые системы современности. Москва: Прогрес, 496.
8. Калиновский, К. Б. (2000). Уголовный процесс современных зарубежных государств. Петрозаводск: Изд-во ПетрГУ, 48.
9. Федеральный уровень судебной системы в Соединенных Штатах Америки: Введение для судей и судебных специалистов зарубежных стран: Комитет по судебным программам. Административный Центр судов США (2001). Thurgood Marshall Federal Judiciary Building. Washington, 20544, 77.
10. Стойко, Н. Г., Семухина, О. Б. (2000). Уголовный процесс в США. Красноярск, 315.
11. Махов, В. Н., Пешков, М. А. (1998). Уголовный процесс США (досудебные стадии). Москва: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 208.
12. Жидкова, О. А. (Ред.) (1993). Соединенные Штаты Америки: Конституция и законодательные акты. Москва: Прогресс, Универс, 768.
13. Аленін, Ю. П. (2013). Початок досудового розслідування за КПК України 2012 року. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ, 1, 198–203.
14. Питер, А.; Никифоров, Б. С. (1959). Английская судебная система. Москва: Издательство иностранной литературы, 268.
15. Молдован, А. В. (2010). Кримінальний процес: Україна, ФРН, Франція, Англія, США. Київ: Центр учбової літератури, 352.

Received date 25.05.2021

Accepted date 29.06.2021

Published date 30.09.2021

Божик Валерій Іванович, кандидат юридичних наук, кафедра правоохоронної та антикорупційної діяльності, Навчально-науковий інститут права імені Князя Володимира Великого, Міжрегіональна Академія управління персоналом, вул. Фрометівська, 2, м. Київ, Україна, 03039
E-mail: valerijbozik5@gmail.com